

חוץ מאיסור נבילות' – שבפירוש אמרה תורה ליתן הנבלה לגר לאכלה. ויש מפרשים לאו דוקא איסור נבילות, אלא בכלל זה שאר איסורי לאוין, שאינו נזהר שלא לעבור עליהם בשעת יצור, כאוכל נבלות לתאבון, אבל נזהר הוא באיסורי כריתות (ע' במאירי).

'ליתן רשות ולבטל רשות' – דבר אחד הם, ושנוי במסכת עירובין בכמה מקומות, פעמים בלשון ביטול פעמים בלשון נתינה (תורי"ד).

'רב יהודה שדר ליה קורבנא לאבידרנא ביום אידם' – משמע שכל שאין חשש עבודה זרה, מותר לישראל לשמח לנכרי ביום אידו. ומכאן כתב מהר"ם בן חביב (בשו"ת קול גדול ס) להתיר לישראל לנגן ולשורר בבית הישמעאלים ביום אידם. [והוכיח שאין לחלק בין אם הישראל נמצא עם הגוי ושמח עמו אם לאו], אלא שמצד אחר כתב לאסור, וזו לשונו:

'ומיהו ודאי היינו לפי שורת הדין, אבל הני משוררים ומנגנים בכל מקום ובכל שעה יש לאסור להם משום דמנבלים פיהם בכל מיני נבלות וליצנות, וכל המרבה בדברים הרעים אלו הוא משובח בעיניהם, ועתידין הם ליתן את הדין, דאין להתיר להם משום הא דאמר בהפועלים (ב"מ צא.) מותר להכניס וכו' ולפריצותא לא חיישינן מאי טעמא בעבירותיה טריד ולא מהרהר – דמ"מ כל פה דובר נבלה אינון, ומכת לצים שאינם מקבלים פני שכינה. וידוע מה שאמרו בגמרא בפ"ק דחגיגה 'ומגיד לאדם מה שיחוו...' ולכן כל בעל נפש ירחק מאימון זה, והשי"ת יקרבנו לעבודה'.

דף סה

'אמר ליה, אית לכו כי האי גוונא לעלמא דאתי' – הגוי הלזה וכל כיוצא בו, שקועים המה בתאוות עולם-הזה והן הם כל חיותם, וללא מילוי תאוותם – למה להם חיים, כי אין להם שום הרגשת והשגת חיות אחרת אלא חיות הגופני בעולם הזה ואינם משיגים עונג אחר מלבד עינוגים גופניים. ועל כן אמר לו לרבא: **'אית לכו כי האי גוונא לעלמא דאתי'**? – שהעולם הבא הוא נחלת הצדיקים הפרושים ומרוחקים מתאוות, ומה בצע להם להשיג על ידי פרישותם עולם הבא, מה עונג יוכלו להשיג שם אם אין להם עינוגי התאוות האלו – כי הוא לא השיג כלל עונג אחר. **'אמר ליה: דידן עדיפא טפי מהאי. אמר ליה: טפי מהאי מי הוה? אמר ליה: אתון איכא עליכו אימתא דמלכותא'** – והלא אימת המלכות מבטלת שלוותכם והנאתכם מן העולם הזה, ולעולם אין הנאתכם שלמה כי אין מילוי לתאוותכם כרצונכם. ואילו **'אנן לא תיהוי עלן אימתא דמלכותא'** – כי מורא שמים שיש על זרע ישראל וקיימת גם לעולם הבא כמו שאמרו בספרא בחוקותי, לא זו בלבד שאינה מטרידתם אלא היא המוספת להם שלווה, והיא היא תכלית שלוותם. כי שלות בני ישראל בשורש נפשותם, היא מזה שהשי"ת להם לאלקים, ואין לנו מלך אלא אתה; שמחתם מתוך יראתם היא באה (ע' תנב"א רבה, ג), וזהו מילוי תאוותם וחשקם – יחוד אהבה ויראה, וכמו שאנו מבקשים תמיד 'יחד לבבינו לאהבה וליראה את שמך', ולא עשה כן לכל גוי.

'עד דיתבי אתא ההוא פריסתקא דמלכא... אמר ליה: עינא דבעי למיחזי לכו בישותא – תיפקע. אמר ליה רבא: אמן. פקע עיניה דבר שישך' – יש להבין, אם ידע בנפשו שעינו רעה על ישראל, כיצד זה קילל את עצמו?

אך ידוע כפי הטבע בעל תאווה הוא טוב עין ואיש טוב לבריות, ומי שהוא רע עין ורע לבריות – אינו שטוף כל כך בתאוות. אבל באמת כל הרעות מחוברות זה לזה, וזה ששורש נפשו בתאווה, באמת לאמיתו עינו עין רעה (וכמו שאמרו בבלעם). ובר שישך שהיה שקוע בזימה, דימה לפי השגתו זו שגם בני ישראל כן, עינוגם ואשרם בדברים אלו, וזה עצמו ענין הבישות שראה בישראל, והוא לא חשב לקלל עצמו אלא שדימה שזה באמת עונג וטובה ואינו חפץ לראות ברעתם כלל, אבל מצד האמת זהו בישות לחשוב עינים ח"ו גם כן משתוקקת לתאוות הגשמיות כעיניו של אותו נואף. וזהו שענה רבא אחריו 'אמן' – שתתקיים קללתו במי שהוא על האמת רואה ברעתם, ואז פקעה עינו – שלא יכול יותר להתענג מתאוותיו בעינו.

כי איש יהודי אין לו תענוג בעינו אלא על ידי 'שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה', ועל ידי ראייה זו, זוכה ליראה. וכענין ראיית התכלת בציצית, המזכירה את כסא הכבוד ושמירת המצוות. והיא המבטלת תאוות רעות כנודע. וכמו כן יראת שמים גורמת לבטל כל יראות זרות של עולם הזה ומושכת על ישראל אהבה ועונג שהיא תכלית תענוגם, כנזכר (עפ"י ספרי ר' צדוק הכהן: תקנת השבין ו (עמ' 60–63); רסיסי לילה נד (עמ' 150); מחשבות חרוץ ח (עמ' 54); דברי סופרים לג (עמ' 28).

עוד בענין זה, שיראת ה' אמיתית, שלא כשאר יראות שבעולם, אינה מבטלת מנוחה ושלום, אלא אדרבה, מביאה לידי אהבה ודבקות ועונג בה' – ע' מי השילוח ח"א ריש שמות; בשלח ד"ה ויסעו וד"ה ללכת; ריש תרומה; ח"ב תצוה ד"ה פעמון; שפת אמת תולדות תרמ"ב ועוד; לך לך, לקוטים ד"ה משמועה; וירא תרמ"ג ד"ה בענין.

'אמר ליה רבא: אמן' – יש לענות 'אמן' אחר כל ברכה ותפילה ואיחול לישראל (ע' שבועות לו וברש"י; ספרי דברים לב), גם אם לא הוזכר שם שמות בברכה (ע' מגן אברהם רטו סק"ג). ואף גוי שבירך לישראל – עונים אחריו 'אמן' (ע' ירושלמי ברכות סוף"ח), וכמו שנהג רבא. [יש להעיר שבספר ערוך השלחן (או"ח רטו) הביא שהשומע שמברכים לחברו 'נכון לענות אמן, ובוה מקיים מצות ואהבת לרעך כמוך'. לדבריו נראה שאין מדובר אלא בברכה הנאמרת על אחר ולא על עצמו].

'לעיתותי ערב' – לאו דוקא, אלא דרך משל הוא, כלומר כל תוספת מלאכה שאינה שייכת לאותה מלאכה שבעבודה הוא נשכר (רי"ד).

נראה שכן גם כוונת רש"י ולפי"ז לא קשה קושית התוס', שהחילוק בין אמר לו לעתותי ערב ולא אמר הוא אם אותה חבית שייכת למכסת החביות המסוכמת מלכתחילה או בקשה נפרדת היא ואינה כלולה בשכר.

'אמר אביי: כי תנן נמי מתניתין, דאמר לעיתותי ערב תנן. רבא אמר...' – רבא מעדיף להעמיד באוקימתא מאשר להוסיף בלשון, ואביי לא חש בשינוי הלשון כל כך. וכיוצא בזה הלכו במקומות רבים כשיטתם. ע' במצוין ביוסף דעת סוטה ח.

'רבא אמר: לא קשיא, הא דאמר ליה העבר לי מאה חביות במאה פרוטות...' – וכן פסקו הרמב"ם (מאכלות אסורות יג, יח) והרי"ף (וכן דעת הרמב"ן והריטב"א), שאם היתה חבית יין נסך ביניהן – כל שכרו נאסר. ואולם הראב"ד השיגו, כי אנו נוקטים כשיטת ר' אליעזר שאמר (מס':) נתערבה חבית יין נסך באחרות – יוליך דמי החבית לים המלח והשאר מותר, ואף כאן לא נאסר השכר כולו אלא דמי העברת החבית האסורה בלבד (וכן כתבו התוס' כאן).

ואולם בדעת הרמב"ם יש לחלק בין הנידונים: שם אין החבית האסורה גורמת את הנאת שאר החביות, ואילו כאן, אפשר שאם לא היה מעביר זו, לא היה שוכרו כלל, וגם אילו לא יעבירה עתה – לא יתחייב לשלם לו שכר, שהרי לא מילא את חיוב קבלנותו, נמצא שהשכר כולו בא לו מן האיסור (עפ"י רמב"ן ור"ן. וע"ע במה שפלפל בשו"ת משיב דבר ח"ב סוס"י נח).

'מאה חביות במאה פרוטות' – אבל אם העברת כל חבית היתה פחות משהו-פרוטה – אפשר שלא נאסר השכר כולו (כן כתב הר"ן עפ"י הרשב"א שדימה דין זה ל'מכוש אחרון' (דלעיל יט): שכין שאין בו שוה פרוטה שכרו מותר).

'נהי דלגין דינא הוא לאותובי, מיהא אי לא מותיב ליה מי אמרינן ליה נכי ליה אגרא דלגינתו' – הר"ד (תליתאה) פרש, כגון שהחמור חלש ואי אפשר להטעינו לגין כי אם לרכוב עליו, כלום יכול לחסר דמי שכירתו בעבור הלגין שאינו יכול לישא – אינו יכול לחסרו כלום, שהרי אומר לו לרכוב עליו שכרתו והרי יכול אתה לרכוב עליו.

(ע"ב) 'כי קא טרח בהתירא קא טרח' – רש"י כתב שאין היין נאסר עד שיגיע לקרקעית הנוד [ואילו מלאכתו הושלמה מיד שהגיע הקילוח לאויר הכלי]. והקשו הראשונים מדוע לא יאסר משום 'נצוק'. יש אומרים שסובר שניצוק אינו חיבור (עתוס', שכן פסק רבנו תם). ואחרים תרצו שנצוק אינו אוסר בהנאה (ע' תור"י מפרס). והריטב"א כתב (וכן צדדו בתוס' וכיו"ב בתורי"ד) שמדובר בנודות ריקים ולא היה מניחם ליגע ביין עד שישלים מלאכתו, והרי נודות הנכרים וקנקניהם שיין של ישראל כנוס בהם – מותרים בהנאה (וע"ע חזו"א יו"ד מה, ב).

'זהו רוצה בקיומו דלא נצטרו זיקי?' – כלומר, רוצה בקיומו של היין הכנוס בנודות, שהרי אילו ייבקעו הנודות ויישפך היין, יצטרך הישראל ליתן הגולפי. ולפי מה שצדדו התוס' (לעיל לב.) לאסור לסמוך כרעי המטה בקנקן הבלוע יין נסך, מפני שרוצה בקיום הקנקן הבלוע איסור, גם כאן אפשר לפרש 'רוצה בקיומו' – של הנוד, וממילא על ידי כך מתקיים היין הבלוע בו (עפ"י חזו"א יו"ד מו, ח).
תמה שם על דברי החת"ס שהוכיח מכאן שהנטפל לאיסורי הנאה נחשב כאיסור עצמו – והלא ניתן לפרש על היין עצמו ולא על הכלי, כאמור.

ונראה לכאורה כיון שאם הנוד לא ייבקע רק היין נשפך ממנו, ישראל נוטל הגולפי, ורק כשהנוד נבקע וצריך להציל היין שבתוכו, רק אז היו משתמשים בגולפי והיה מפסידם. נמצא אם כן שאינו צריך כלל בקיומו של היין אלא של הנוד.

'זהו קא מעבר להו מעברא, דקא טרח באיסורא – דאמר ליה למברוא מעיקרא' – פירוש לפרש"י: רב איקא היה ממונה על העוברים במעברות, והיה אומר לספן להעבירם חנם, אך לא היתה הספינה שלו, שאם כן כיצד משכיר ספינתו לייין נסך.
ונכון לפרש לפי שהיה גדול ותלמיד חכם, היה מפיסן ומעבירים אותו על פי דיבורו (ריטב"א).

'שרייה רבא לזבוניה לעובדי כוכבים... הדר שרא למיטחינהו ולמיפינהו ולזבוניהו לעובדי-כוכבים' – ואף על פי שהחטים מעורבים ביין נסך האסור בהנאה, וכיצד הותר למכור? – לפי שאין תוספת הנאה ביין שנתערב בהם, נמצא שלא נהנה מן האיסור כלל.

ומכאן דן הר"י מפריש להתיר למכור לנכרי תרנגולות מבושלות שנמצאה בה חטה מבוקעת בפסח – משום שאין הנכרי משלם יותר בשביל החטה. וכן פסק מרן בשלחן ערוך (או"ח תסז, י).

ואולם המרדכי (פסחים פ"ב ס"ס תקנח) חלק ודחה הראיה מסוגיתנו כי כאן מדובר בסתם יינם דרבנן, אבל בחמץ דאורייתא לא שמענו. וכן כתב הריטב"א, שדוקא בסתם יינם התיירו, דקיימא לן שאם נתערב ביין התר יימכר כולו חוץ מדמי איסור שבו. אבל באיסור תורה – הרי אוסר את תערובתו כמוהו. וכן פסק הרמ"א (באו"ח שם) להחמיר.

וכתבו האחרונים שבמקום הפסד מרובה מאד אפשר להקל. ומדובר שהסיר החיטה ולא נשאר אלא טעם החמץ ללא ממשות (עפ"י משנה ברורה שם. והחזו"א (או"ח קיט, ד) הקשה על חילוק זה, ע"ש).

א. ע' בנודע ביהודה (תנינא, או"ח ע) שדן בחמץ נוקשה שאיסורו מדרבנן, שנראה שאף לדעת הרמ"א יש להקל, כדחא. אך לענין מעשה החמיר, שאין ללמוד חמץ מין-נסך. ע"ש. וע"ע בבגדי ישע שעל המרדכי (בפסחים שם) שהביא ממהרש"ל לחלק בין חמץ ליי"ג, לפי שאסור בבל יראה ולא בדילי מיניה.

ב. במש"כ המרדכי שמדובר כאן בסתם יינם – היה נראה לכאורה מדברי הגמרא בריש פרקין, שלשון 'יין נסך' משמעו רק כשנתנסך ממש, שהמשנה (סב.) אמרה 'חבית של יין נסך' ובגמרא הסתפקו 'סתם יינם מהו' – אך נראה שאין זה נכון, אדרבה, נראה שלמסקנא שם גם סתם יינם כלול בדברי המשנה (וכן מבואר בדברי הרא"ש להלן ס' כח). וכן ע' לעיל לד. 'יין נסך דרבנן'. וכן לעיל נו. 'תינוק בן יומו עושה יין נסך', וודאי מדרבנן הוא. אולם יתכן לעתים שנוקט התנא 'יין נסך' ואין כולל אלא יין שנתנסך, ולא סתם יינם – כן הוא לשיטת רבנו תם להלן עג. בתד"ה יין.

ג. לדעת ר"י מפריש שלמד מכאן לחמץ בפסח, לכאורה משמע שגם באופן שהאיסור נותן טעם כמו כאן, ונאסרה התערובת מן התורה – מותר למכור כשאינו מרויח עבור האיסור המעורב.

ואולם לדעת המרדכי שמדובר כאן באיסור דרבנן, אין להוכיח להתיר באופן שנותן טעם ואוסר מן התורה. ואף במקום הפסד גדול שכתבו הפוסקים להקל – לא דיברו אלא באיסור 'משהו' שאין בו כדי לתת טעם ולדעת כמה פוסקים אינו אסור בהנאה, ולהשאילת – מותר אף באכילה. אבל בתערובת מין בשאינו מינו בשנותן טעם – לא מצאנו להקל למכור מלבד דמי האיסור. כן כתב החזו"א (או"ח קיט, ד). ומדבריו נראה קצת שאף הר"י מפריש מודה בזה שאסור. וצ"ל שגם הוא סובר שמדובר כאן בסתם יינם, אלא שאפ"ה השווה זאת לחמץ, כיון שאיסור משהו בחמץ – מדרבנן. אבל באיסור נותן טעם דאורייתא [למ"ד טעם כעיקר], מודה לאסור.

'הבגד שאבד בו כלאים' – התוס' (בד"ה הבגד) הקשו, ליבטל הפשתן ברוב הצמר שבבגד. ותיירצו שכלאים שכל עיקר איסורן הו' מחמת תערובות לא בטיל. והקשו אם כן מדוע בשר וחלב שנתערבו ואין החלב נותן טעם בבבשר מותר? – ויש לומר דשאני בשר וחלב דגלי קרא בהדיא דבטיל, כדאמרינן התם דרך בישול אסרה תורה. עכ"ל.

והנה בתשובת רע"א (רו) הביא קושית התוס' (נדה סא) שיתבטל הפשתן, ואת תירוצם שאין דבר האסור בתערובות מתבטל. והביא שהרא"ש הקשה מבשר וחלב, ותיירץ הרא"ש 'ולא דמי לבשר-בחלב שנאסר גם כן ע"י תערובות ואפילו הכי אינו אוסר בשאינו נותן טעם – שאני התם דדרך בישול אסרה תורה ולא מקרי בשר-בחלב בלא נתינת טעם' עכ"ל.

ונראה שלכן הביא רע"א דברי הרא"ש ולא תוס' שלנו, משום שבתוס' נראה שמ'דרך בישול אסרה תורה' נלמד שהבשר מבטל החלב, אבל הרא"ש אומר שאין כלל איסור בשאין טעם, ולא צריך לדין ביטול. והרע"א בא ללמוד מהרא"ש שמותר לבטל חלב בבשר לכתחילה כיון שאין כלל איסור, ולכן הביא להרא"ש ולא לתוס' (מהגרז"נ גולדברג שליט"א).

ויש נפקותא אפשרית נוספת בנידון זה; באופן שאין בו טעם ואעפ"כ אין בו תורת ביטול, כגון בדבר המעמיד – שיש לומר

שגזרת הכתוב הוא שכל שאין בו טעם מותר, מפני שאינו דרך בישול. ע' בזה בשו"ת אור לציון יו"ד ג ד"ה ואפ"ל עוד. וע"ע קובץ ענינים חולין קח.

ולא יעשה בו מרדעת לחמור – על שיטות הראשונים בהצעת כלאים ובבגדים קשים – ע' במובא ביוסף דעת תמיד כז.

'לעובד כוכבים מאי טעמא לא – דלמא אתי לזבוניה לישראל' – ואף על פי שאמרו (לעיל טו) שאין איסור 'לפני עור לא תתן מכשול' כשאפשר לתלות בהתר – היינו דוקא במקום שניתן לתלות שבשעת המקח אפשר שהוא קונה לדבר התר בדוקא, כגון הלוקח פרה לצורך שחיטה ומקפיד עליה שלא לעבוד בה, אבל כאן שכעת אין לו קפידא למכור לנכרי דוקא ולא לישראל – אין תולים. (כן מבואר בר"ן שם אודות איסור מכירה לישראל החשוד למכור לגוי דבר האסור. וע' במובא שם תוספת באור. וע"ע בחדושי הגר"ר בענגיס (ח"א ה) שתמה על מי שהשוה בין הגידונים. ובאר שאיסור זה הוא מן הדין ולא תקנה מיוחדת. ע"ש).

ולזבוניהו לעובדי-כוכבים שלא בפני ישראל – אבל בפני ישראל – חוששים שמא יקנה ממנו, שהרי רואה שישראל אפאה והוא מוכרה לנכרי. ויש ללמוד מכאן שיותר ליקח פת מן הנכרי שקנה פת מאופה ישראל (ר"ן; שו"ת הרשב"א ח"א רכת. ואפילו היתה הפת מתחילתה של עכו"ם – אם ישראל הדליק האש או שחיתה בגחלים, או אפילו השליך קיסם וכדו' – מותר. וכמו שכתבו הפוסקים יו"ד קיב, ט. והתור"ד (במהדו"ק) כתב כאן שיטה אחרת).

דף 10

'בתר טעמא אזלינן... בתר שמא אזלינן' – מחלוקתם בהגדרת 'מינו' של דבר, האם נקבע על פי טעמו או על פי שמו. ומשמע בפוסקים הראשונים שהרחיבו נידון זה לנושאים שונים, כגון לענין ברכת 'שהחינו' על מין חדש – האם יש לילך אחר הטעם או אחר השם (ע' תרומת הדשן לג; שו"ת מהרי"ל קכו; קפג). וע' בחדושי מהרי"ט אלגאזי (הל' חלה אות יח) לענין צירוף מינים שונים לחלה. בבאור טעמו של רבא, ע"ע: אגרות משה יו"ד ח"ג יג, ב.

'בנותן טעם' – ענין נתינת טעם האוסרת בתערובות – נחלקו בו הראשונים להלכה (ע' להלן 10. יו"ד ר"ס צח) האם דין תורה הוא, שהטעם – כעיקר [ולמדים זאת ממשרת ענבים שנאמר באיסורי הנזיר. או ממה שהצריכה תורה להגעיל כלי עכו"ם במלחמת מדין. ע' פסחים מד: וחולין צח], או שמא מן התורה האיסור בטל [אם אין ממשות של איסור בשיעור כזית בכדי אכילת פרס, כי אז נמצא שהאוכל את התערובת במשך זמן אכילה רגילה, אכל כזית מן האיסור. להלן 10], וחכמים הם שהחשיבו את הטעם כעיקר שאינו בטל.

ויש המחלקים בין תערובת ממשות, כגון חומץ שנשפך על גריסים, שאסור מן התורה בנותן טעם. ובין טעם ללא עיקר, כגון פליטה ממאכל שבושל או פליטת הבלוע בכלים (ע' רשב"א חולין צח; תורת הבית בדק הבית ומשמרת הבית ד, א – מחלוקת הרשב"א והרא"ה. ונחלקו המפרשים בשיטת רש"י. וע' בדבריו להלן 10 רע"ב). א. ע' בשו"ת עונג יום טוב (פ) שבספק אם יש ששים אם לאו, מצד הדין יש להקל בתערובת טעם ללא ממשות, משום ספק